

JEAN BAUDOUIN • **Karl Popper**

JEAN BAUDOIN 1944'te Angers'de doğdu. Kurduğu CERAD'da (Demokrasi Araştırmaları Merkezi) yönetici, ayrıca, Rennes Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler öğretim üyesi. 2013'ten beri ESPOL'de (Avrupa Sosyal ve Siyasal Bilimler Okulu) demokrasi teorisi dersi veriyor.

İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, 1993 (1 baskı)

Karl Popper

© 1989 Presses Universitaires de France
(1995; gözden geçirilmiş 3. baskı)

İletişim Yayınları 930 • Başvuru Dizisi 50

ISBN-13: 978-975-470-355-9

© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2003, İstanbul
2. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

YAYINA HAZIRLAYAN Mustafa Bayka

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JEAN BAUDOUIN

Karl Popper

Karl Popper

ÇEVİREN *Bülent Gözkân*

İçindekiler

Giriş	9
1919 sonbaharı aydınlanması.....	12
Açıklamanın geliştirilmesi.....	14
<i>Tarski ve doğruluk sorunu</i>	15
<i>Darwin ve evrim sorunu</i>	16
<i>Menger ve toplumsal bilimler sorunu</i>	16
Bir kozmoloji kurulması.....	17
<i>Dilin "akıl yürütme" işlevi</i>	18
<i>"Üç Dünya" kuramı</i>	19
<i>"Saatler" ve "bulutlar"</i>	19
<i>BİRİNCİ KISIM</i>	
<i>Bilim ve Liberalizmin Doğal Yakınlığı</i>	21
<i>BİRİNCİ BÖLÜM</i>	
Eleştirel Akılcılığın Kökleri	23
"Kabile toplumunun" dağılması.....	24
"Büyük kuşak"ın ortaya çıkışı.....	25
Bir geleneğin kurulması.....	27
Düzensiz gelecek.....	28
<i>İKİNCİ BÖLÜM</i>	
Eleştirel Akılcılığın Temel Yapısı	31
"SORUNSAICI" bir epistemoloji.....	32

<i>Tahminde bulunma etkinliğinin öncelliği</i>	32
<i>Metafizik sorgulamanın yeniden ele alınması</i>	35
“Yanlışlamacı” bir epistemoloji.....	38
<i>Ölçütün sunulması</i>	38
<i>Ölçütün çeşitli yönleri</i>	40
<i>Ölçütün kazandırabilecekleri</i>	42
“Nesnelci” bir epistemoloji.....	44
<i>Bilim insanının öznelliği</i>	44
<i>Bilimin nesnelliği</i>	46
<i>Bilimsel etkinlik ortamı</i>	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Eleştirel Akılcılığın Uzlaşmsalçı Doğası	51
Öznel bir seçim.....	51
Ahlâkî bir seçim.....	54
<i>Özgürlüğün seçimi</i>	54
<i>Hoşgörü seçimi</i>	55
<i>Toplum seçimi</i>	55
Etkinliğin seçilmesi.....	56

İKİNCİ KISIM

Totaliter Dünya Üzerine Tutkulu Araştırma	59
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Totaliterlik Olgusunun Ardındaki Zihinsel Yapı	61
Mantıksalçı yaklaşım.....	62
Tarihsicilik.....	65
<i>Platon’un özcü tarihsiciliği</i>	66
<i>Marx’ın kaderci tarihsiciliği</i>	67
Ütopyacılık.....	70
<i>Platon’un geriye yönelik etkililiği</i>	70
<i>Marx’ın “toplumsal ebeliği”</i>	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

Totaliter Programın Yıkıcı Mantığı	77
Düşünsel engel: İnsan bilgisinin eksikliği.....	77
Maddi engel: Başlangıçtaki ideallerin gözden düşmesi.....	79
<i>İlk paradoks, devrimci sürecin önderlerini kapsamaktadır</i>	80
<i>İkinci paradoks, devrimci sürecin kazanımlarını oluşturan toplumsal yapıları kapsamaktadır</i>	80

<i>Üçüncü paradoks, eskiyi yıkıp yerine yeniye kuracak eylemleri kapsamaktadır</i>	81
Etik engel: Toplumsal çoğulculuğun olumsuzlanması	84
<i>Dogmacılık sarmalı</i>	84
<i>Toplumsal yaşamın aynılaştırılması</i>	85
<i>Kuşakların feda edilmesi</i>	85

ALTINCI BÖLÜM

Totaliter Düşüncenin Ebedi Çekiciliği	87
İki toplumun süregiden çatışması	87
Totaliterliliğin kalıcı nedenleri	90
<i>Kapalı toplum özlemi</i>	90
<i>Düzen gereksinimi</i>	93

ÜÇÜNCÜ KISIM

<i>Liberal Demokrasinin İşleyişsel Gerekçelenirilmesi</i>	95
--	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Olumsuzlayıcı Bir Liberalizm	97
Temel karşıtlıkların giderilmesi	97
Acının giderilmesi	101
Şiddetin giderilmesi	103

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Reformcu Bir Liberalizm	107
Siyasi icraatta "sağgörü" kavramı	107
Korumacı (himayeci) devlet kuramı	110
Sosyal demokrasinin düzeltici işlevi	113

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kurumsal Liberalizm	117
Sonuç	121

Ek	123
Kaynakça	125

GİRİŞ

Karl Popper, Protestanlığı sonradan kabul edecek ve onun bilim ve sanatın çok çeşitli dallarına yakın ilgisini uyandıracak Musevi bir ailenin çocuğu olarak 1902'de, Viyana'da dünyaya geldi. Bir süre müzik eğitimine ilgi duyduktan ve bir süre de Avusturya'nın güçlü sosyal demokrat partisinin bir militanı olduktan sonra, orta öğretime matematik ve fizik öğretmeni yetiştiren bir üniversitede öğrenime başladı. Viyana Çevresinin önde gelen üyelerinin dersleri ve yazılarının etkisiyle epistemolojik sorunlar üzerinde çalıştı ve düşüncelerinin bir kısmını 1934'te, *Logik der Forschung* [Bilimsel Araştırmanın Mantığı] kitabında yayımladı. Kendi bilim felsefesinin temellerini içeren bu birinci yapıt, Popper'a Viyana'daki küçük bilimsel topluluklar içinde belirli bir ün sağladı.

1930'lerden itibaren Popper, Almanya'daki siyasi ve toplumsal bozulmaya, aşırı akımların önlenemez yükselişlerine ve Alman nasyonal sosyalistlerinin ilhakçı niyetlerine tanık olur. 1937'de Avusturya'dan göç etmeye karar verir ve kendisine üniversitede bir kadro sağlayan Yeni Zelanda'ya, Ch-

ristchurch'e yerleşir ve 1945'e kadar orada yaşar. F. H. Von Hayek ve E. Gombrich sayesinde yeniden Avrupa ile temas etme olanağı bulur ve mantık, bilimsel yöntembilim dersleri vermek üzere Londra'daki ünlü London Schools of Economics'e davet edilir. Popper başlangıçta, İngiltere'de egemen olan analitik felsefenin farklı alanları arasında kendi düşünsel tarlasını sürebilmekte zorluklarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte zaman içinde tüm bir İngiliz felsefeci kuşağına damgasını vurmuş ve kalıcı izler bırakmıştır. 1969'da emekli olmuş ve eşinin ölümünden sonra Londra'nın güneyinde Kenley'e yerleşmiş ve orada 1994'ün sonbaharında ölmüştür.

Popper'ın çalışmalarının Anglosakson ülkelerinde ve Almanca konuşulan ülkelerde kazandığı büyük ün, Fransız aydın çevrelerinin onun düşüncesine karşı tavrı almalarıyla tam bir karşıtlık içindedir, hem de Popper'ın düşüncelerinin Fransa'da tanıtılması için on yıllardır gösterilen büyük çabalara rağmen. Bu denli önemli çalışmaların Fransa'da geç duylmasında üç etken rol oynamış olmalı.

- İlk engel kuşkusuz zamansaldır. Popper'ın yapıtlarını yazdığı tarihle, bunların Fransa'da yayınlanmaları arasında önemli bir zaman farkı vardır. Epistemolojik düşüncelerinin merkezini, bir anlamda da temellerini oluşturan *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (BAM), ilk özgün Almanca baskıdan 40 yıl ve İngilizce baskıdan 20 yıl sonra Fransızcaya çevrilmiştir. Popper'ın 1942'de yazdığı tek önemli siyaset felsefesi yapıtı olan *Açık Toplum ve Düşmanları*, Fransızcaya ancak 1979'da çevrilebilmişti. Eğer bunlara Popper'ın çalışmalarının önemli bir kısmının henüz Fransızcaya çevrilmemiş olduğu ve çevrilebilme "şansına" sahip olanların da çok kötü çevrildikleri eklenecek olursa, böylesine zengin ve karmaşık bir düşüncenin Fransa'da kabul edilmesinde karşılaştığı zorluklar daha iyi anlaşılabilir olur.

- İkinci engel farklı bilimsel alanlarda çalışmalar yapmış

olmasıdır. K. Popper bilimsel araştırmaların mantığı üzerine düşüncelerden yola çıkarak, siyaset felsefesi, siyasi iktisat, toplumbilim, antropoloji ve biyolojiye dek uzanan bir alanda düşünce üreten “zihinsel göçmenliğe”¹ sahip bir düşünürdür. Oysa, böyle son derece bilinçli eklektik bir düşünmenin Fransız akademik çevrelerinin katı ve bölümlere ayırıcı anlayışını aşması kolay değildir. Felsefeye ve epistemolojiye egemen çevreler Popper’ın çalışmaları hakkında tam bir kayıtsızlık göstereceklerdi ve aradaki perdenin biraz aralanması için Renée Bouveresse’in, Alain Boyer’nin veya Jean Largeault’un yazılarının beklenmesi gerekiyordu. Düşünce tarihçileri de bu alışılmadık liberalizm çeşitlemesiyle ilgilenme lütfunda bulunmada biraz geç kalacaklardı. Bütün bunlara, Popper’ın düşüncelerini büyük bir sadelik ve açıklıkla ifade etmeye kişisel bir özen göstermesi ve kendi yorumu ile “anlaşılmazlık kültürüne” veya “parlak ve etkileyici kapalı anlatımdan” hoşlananlardan uzak durması eklenecek olursa, bazı aydın çevrelerin ilgisizliği ve tepeden bakmaları daha iyi anlaşılabilir olur.

• Üçüncü engel daha yenidir ve K. Popper’ın düşüncelerinin yakın zamanda Fransa’ya girişine yön veren farklı koşullardan ileri gelmektedir. Popper’ın düşüncelerinin göreceli güncel başarıları, gerçekte bazı küçümsemelere de yol açmıştır.

Bir yandan son 15 yılda bütüncü nitelikli ideolojilerin belirgin bir dağılıma içinde olmaları, Popper’ın görüşlerinin kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Zihinsel kurguların güvenilmezliğini vurgulayan Poppercı epistemolojinin kuşkucu dalgayla kesişeceği ve bunun bir dağınıklığı izleyeceği doğrudur. Bununla birlikte Popper kendi “yanlışlamacı” görüşlerini kuşkuculuktan özenle ayırmış ve bilim insanının ha-

1 Marie-Hélène Bernard-Douchez’nin nefis formülasyonu, Karl Popper veya Bilimsel Liberalizm, *Annales de l’université, des Sciences Sociales de Toulouse*, 1983.

kikat arayışını tutkuyla sürdürmesi gerektiğini vurgulamıştır, bu arayış her ne kadar yaklaşık ve değiştirilebilir olsa da.

Özellikle, Popperci düşüncenin Fransa'da yayılmaya başlamasının Fransa'daki liberal fikirlerin yeniden canlanmasına bir şekilde rast gelmesi, bazı yorumcuların bu liberal canlanışta Popperci eleştirinin de bir rolünün olduğunu düşüncelerine yol açtı. Oysa bu yorum zamansız görünüyor ve ikili bir çekince içeriyordu. İlki zamandizinseldir: Batı'daki liberal yeniden doğuş Popper'in siyaset üzerine düşünmediği bir döneme rastlıyor, dolayısıyla bu dönemle Popper'in düşünceleri arasında bir yakınlıktan söz edilebilirse de, bir bağlanmadan kesinlikle söz edilemez. İkincisi daha zorlayıcı gözükmektedir: "Eleştirel Akılcılık" ve "yanlışlama" ilkesine dayanan Popperci düşünce dünyası bu yapısından dolayı her türlü sınıflandırmaya, yaftalanmaya pek uygun değildir.

Daha dün sosyal demokrasinin koyu bir yandaşı gibi sunulan, bugün liberalizmin bir haçlısı kabul edilen ve muhtemelen yarın da 'soft' ideolojinin öncüsü olarak değerlendirilecek olan Popper, her şeyden önce epistemoloji üzerinde çalışmaktadır ve siyasi düşüncelerine kolayca bir elbise giydirilemeyecek bir filozoftur. Bu bakımdan, Popperci düşünceyi günlük değerlendirmelerden ve gereksiz sınırlamalardan uzak tutmak için K. Popper'in düşüncesinin temel basamaklarını, düğüm noktalarını ve gelişimlerini görmek önemlidir.

1919 sonbaharı aydınlanması

Genç Popper'in zihinsel gelişimi üzerinde tarihsel olarak en önemli etkiyi Marksist düşünceyle "Einstein Devrimi" arasındaki karşılaştırma oluşturdu.

Marksizm, psikanalizle karşılaştırıldığında "Popperci Yanlışlamacılık" için daha iyi sınama olanağıydı. Marx'ın

öğretisine duyduğu kısa süreli yakınlıktan vazgeçen Popper kendi düşüncesine damgasını vuracak birbirini tamamlayan iki keşifte bulundu:

- Bir yandan, genel kapsayıcılıktaki bir dünya kuramının, önermelerinin doğruluğunu göstermek için olguları kendine çekmeyi nasıl kolaylıkla başardığını ve bu yolla düşünceye sınırlar çizerek “düşünülebilir” olanla “düşünülemez” olanı nasıl belirlediğini kavlıyor.

- Öte yandan da, kişilerin kendilerini nasıl totaliter eğilimlere kaptırarak kapalı dizgeleri kolaylıkla kabul edebildiklerini fark ediyor. Popper, tümüyle eleştiriden uzak bir tavırla dogmatik ve sekter inançları hiçbir zaman hoş karşılamamıştır.

Einstein’ın yolu Marx’ın yolunun tersidir. Einstein, aralarında Newton’un evrensel kütleçekim kuramının da yer aldığı, gerçek dünyanın bilinebilirliğini şaşmaz bir biçimde temsil ettiği düşünülen önceki kuramları iyice araştırmadan kabul etmeye yanaşmıyor. Ayrıca, kendi varsayımlarının da derhal keskin deneylerle sınanmasına razı olmaktadır ve bir tek olumsuz gözlemin önermelerini geçersizleştireceğini öngörmektedir. Popper “Bitmeyen Arayışta” şunları yazmaktadır: “Einstein’ın düşüncesinin benim düşüncem üzerinde çok büyük etkisi olmuştur, belki uzun vadede etkilerin en önemlisidir.” Marksist düşünceyle Einstein’ın yönteminin karşılaştırmalı incelenmesi, henüz on yedi yaşındaki genç Popper’a, düşüncesinde gitgide daha büyük bir yer tutacak olan şu iki sorgulamayı tasarlamasına olanak veriyor:

- İlk bu inceleme Popper’a, geçersiz kılmanın ya da “çürütme”nin vazgeçilmez değerini öğretiyor. Marksizm, önermelerinin çoğu yanlış bile çıksa, binlerce olguyu kendi lehinde kullanabiliyor. Oysa, Newtoncu madde kuramını geçersiz kılmak için bir tek deney Einstein’a yetmektedir; ve bu onun yanlışlığını, en azından etkisizliğini göstermeye

yetecektir. Tek bir çürütme, bilginin ilerlemesi için birçok onaylamadan daha önemlidir.

• Bu inceleme aynı zamanda Popper'a, bilimsel düşüncenin gelişmesinde eleştirinin başat rolünü öğretmiştir. 20. yüzyıl yeniden, kökleri geçmişten gelen önemli bir çatışmaya sahne olmaktadır: Bir yanda Marksizm ve psikanaliz gibi "kapalı" dizgeler ki, bunlar dünyanın kesin bir yorumunu oluşturmakta ve başkalarının eleştirilerinden kaçmanın yollarını bulmaya çalışmaktadırlar; öte yanda ise Einstein örneğinde olduğu gibi "açık" dizgeler ki, bunlar varsayımlarının olgularla sınanmasından çekinmemekte ve diğer açıklayıcı kuramların rekabetini de peşinen kabul etmektedirler.

Bu çatışkuların bir saygınlık düzeyine ulaşması için *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*'nin* beklenmesi gerekiyordu. Bu kitapta Popper çürütme veya yanlışlama ilkesini ortaya attı; böylelikle bilimi, bilim olmayandan kesin olarak "ayırma"yı sağlayacak bir ölçüt ortaya çıkı. Şu halde denebilir ki, Popper'ın tüm yapıtı ilk sezgilerini 1919 sonbaharında edindiği ve *BAM*'da geliştirdiği izleklerin geniş kapsamlı bir incelemesidir.

Açıklamanın geliştirilmesi

BAM bir sondan çok bir başlangıcı temsil etmektedir. Bu tarihten itibaren sırtını "yanlışlamacılığa" sağlamca yaslayan Poppercı epistemoloji dış öğelerle daha da zenginleşirken, yeni alanlara yayılmadan önce başlangıç koşullarını daha da sağlamlaştırıyor. Bu bakımdan *BAM*, Popper'ın yaşayan ve yaratıcı bilgi anlayışını, varsayımların, cesur tahminler ve

(*) *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (bundan sonra *BAM* olarak anılacak), *Logik der Forschung*, 1935'te Viyana'da yayımlandı. Kitabın çevirisi yazar tarafından denetlenen İngilizce çevirisi *Logic of Scientific Discovery* adıyla 1959'da yayımlandı. Kitabın İlkur Aka ve İbrahim Turan tarafından yapılan Türkçe çevirisi ise 1998'de yayımlandı – ç.n.

karşı çıkışlarla sürekli düzeltildiği bu gerçek “sürekli devrimi” çok iyi yansıtıyor.

Tarski ve doğruluk sorunu

Bu sorun, hiç kuşku yok ki, Karl Popper düşüncesinin karşılaştığı ilk engeldir. Kuşkusuz *BAM*'ın sonunda “hakikat arayışı”nı bilimsel buluşun halen en önemli itici gücü olarak gördüğünü ileri sürüyordu. Bununla birlikte çürütme ölçütüne verdiği ayrıcalığın, kuramların görünüşteki sağlamlığının aslında geçici ve yok olup gidecek varsayımlardan başka bir şey olmadığı görüşüyle birleşmesi, *BAM* yazarının daha önce düşünülmüş gerekliliklerin artık çöktüğünü düşünmesine ve doğruluk sorununun basit düzenekli yöntemlerle çözülebilecek bir sorun olduğundan kuşku duymasına neden oldu.

Böyle bir anlayış içindeyken Popper'ın 1934'ten itibaren, matematikçi, dilbilimci ve felsefeci, üstelik de Viyana Çevresinin bir taraftarı olan Tarski ve yapıtıyla karşılaşması, Poppercı kurgulamaya yeni bir atılım sağladı. Popper'ın Tarski'den ödünç aldığı fikir, bir önermenin doğru olarak kabul edilebilmesinin “yegâne ve tek koşulunun” belirli olgulara karşılık gelmesi demek olan, “doğruluk-karşılıklılık” fikri idi. Böylece Tarskici anlambilim, Popper'a doğruluk sorununu “yanlışlama” ilkesini dışlamadan yeniden ele alma olanağını verdi; çünkü Tarski'nin doğruluk kuramı doğruluğun genel bir ölçütünü vermeyi değil, sözsel bir önermenin bir olguya veya bir olgular kümesine karşılık gelmesinin koşullarını ortaya koymayı amaçlıyordu. Karl Popper daha sonraları, Tarski ile karşılaşması için “Tanrının bir lütfü” diyecektir; özyaşamöyküsünde de şunları söylüyor: “Tarski'den, başka hiç kimseden öğrenmediğim kadar çok şey öğrendiğimi sanıyorum.”²

2 *La quête inachevée (Bitmeyen Arayış)*, Ed. Calmann-Lévy, s. 127.

Darwin ve evrim sorunu

Eğer Tarskici anlambilimin özümsemesi Popper'a bir muğlaklıktan kurtulma olanağı verdiyse, Konrad Lorenz ve Darwin incelemeleri de Popper'a, bilme etkinliğinin betimlenmesini biyolojik türden süreçlere eklemleyerek eleştirel akılcılığa gerçekten yenileyici bir ışık sağlamıştır. Bu bakımdan, Darwini kurama başvurulması Poppercı eleştiriye BAM'da çok silik olarak görünen ama daha sonra Popper'ın düşüncesinde sürekli yer alacak evrimci boyutu kazandıracaktır. Popper'a göre bilimsel buluşta ilkece yeri olan deneme-yanılma (*trial and error*) yöntemi, bilme düzeyinde de canlı türlerin evrimini yöneten uyum sağlama, varolma ve yokolma sürecine benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. Doğanın, çevresindeki değişimlere ayak uyduramayıp yaşamlarını sürdüremeyen türleri yok etmesine çok benzer biçimde, sınamalar ve denemeler de Popper'a göre yanlışlığın giderilmesine olanak vermektedir ve dolayısıyla bilimsel kuramlar arasında da ayıklama olanağı doğmaktadır. Poppercı epistemoloji böylece evrenin görünürdeki uyumunun hesabını vermeye yönelik erekbilimsel türden açıklamalara başvurmaktan kendini uzak tutarak çok değerli bir biyolojik dayanakla da zenginleşmektedir.

Menger ve toplumsal bilimler sorunu

“Eleştirel Akılcılık”ın toplumsal bilimler alanına doğru genişlemesi daha sonra olmuştur. Başlangıçta protest tavrını dışa vuran *Tarihsiciliğin Sefaleti* ortaya çıkmıştır. Bu yapıtın kaderi BAM'nın araştırma girişimlerinin bir uzantısı olan *Açık Toplum ve Düşmanları*'na sıkıca bağlıdır. Popper *Açık Toplum ve Düşmanları*'nda doğa bilimleri ile toplum bilimlerinin yöntembilimsel birliğini kendine özgü biçimiyle yinelemiştir. Popper “durumsal çözümleme” ya da “yöntem sı-

fır” adı altında toplumbilimleriyle de pozitif bir yaklaşımla ilgilenmektedir; Carl Menger ve Avusturya Marjinalist Okulu’nca geliştirilmiş olan ve iktisadi olayların altında yatan etkenleri anlaşılır kılmayı amaçlayan akılcı anlama ilkesini, Popper toplum bilimlerine de uygulamaya girişmiştir. Geriye bakıldığında Popper, Raymond Boudon veya Mancur Olson gibi çağdaş toplumbilimcilerin “bugün toplumbilimcilerin elindeki en verimli paradigma” dedikleri “yöntembilimsel bireyciliğin” öncülerinden biri olarak görülüyor.

İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, ki Popper artık London School of Economics’te ders vermektedir, Popper’ın düşüncesi ilk sezgilerine oranla daha da yoğunluk kazanmıştır. Dayanağını “eleştirel” bir epistemolojiden alan, felsefi ve biyolojik dayanaklarla desteklenen ve vargılarını yeni alanlara doğru genişleten Karl Popper’ın düşüncesi genel bir kuramın taslakları olarak ortaya çıkıyor. Bundan sonra yapılacak olan bir kozmolojiye ulaşmaktır.

Bir kozmoloji kurulması

“Sanıyorum ki tüm düşünen insanların ilgilendiği en az bir felsefi sorun vardır. Bu, kozmoloji sorunudur: Bu dünyanın bir parçası olarak kendimizi ve bilgimizi anlamak da dahil olmak üzere, dünyayı anlamak sorunu. Tüm bilimin kozmoloji olduğunu sanıyorum ve benim için felsefenin olduğu kadar bilimin de yararı bu araştırmaya yapılacak katkıda yatmaktadır.”³ Daha o zaman, 1950’den itibaren Popper’ın yapıtlarında baskın bir konuma gelecek kozmolojik açıklamalar eğilimi, hiçbir kesinti göstermeden sürdüğü gibi daha önceki sorgulamalara da mantuksal bir açıklık sağladı. Üstelik bu eğilim Popper’ın üç kitaba sığdırdığı Popperci metafizi-

3 *La logique de la découverte scientifique (Bilimsel Araştırmanın Mantığı)*, İngilizce baskıya önsöz, a.g.e., s. 12.

ziği de açığa vuruyordu. Bu üç kitap –*Realism and the aim of the science; The open universe, an argument for indeterminism; Quantum theory and the schism in Physics*– Popper’ın 1951 ile 1956 arasında yazdığı ve *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*’nın sonsözü olarak bir araya topladığı kitaplardı.⁴ J. Dumoncel’in “20. yüzyılın en büyük metafizik çalışmalarından biri” dediği bu üçleme, en önemli epistemolojik yapıtının arkasına kendi isteğiyle eklenmişti. Böyle bir ‘ontolojiden’ üç temel tez çıkıyor: Dilin nesnelleştirici işlevi, “Üç Dünya” kuramı, gerekirci olmayan (*indéterministe*) evren görüşü.

Dilin “akıl yürütme” işlevi

Popperci söylemin oluşmasına büyük etki yapmış kişiler arasında, Karl Bühler’in özel bir yeri vardır. Popper 1925’te Bühler’i tanıdıktan sonra onun Viyana Pedagoji Enstitüsü’ndeki derslerini izledi. K. Bühler psikoloji profesörüydü ve “üçlü” dil kuramıyla saygın bir konum edinmişti. Ona göre dilde üç işlev ayırt edilebilir: İfade işlevi, fatik (*phatique*) işlev ve betimsel işlev; bunlardan ilk ikisi insan ve hayvan dillerinde ortak iken yalnızca üçüncü işlev insan dilinin özelliğidir. Popper, Bühler’in üçlü sınıflandırmasına bir de dördüncüyü ekliyor, “akıl yürütme” işlevi. Hayvan dilinde olmayan yalnızca gerçekliği betimleyebilme yetisi değildir, hayvanda akıl yürütme yetisi de yoktur, yani bir önermenin yerine bir diğerinin niye tercih edildiğini gerekçelendirme yetisi. Özellikle Popper bilgi sürecinin ortaya çıkışını insan beynindeki betimsel ve akıl yürütme işlevlerinin devamlı gelişmesine bağlayarak, dilin edinilmesini kendi evrimci kuramıyla birleştiriyor. “Öznel bilgi” dil aracılığıyla “nesnel bilgi” haline gelir ve böylece “Üçüncü Dünya”nın fikirlerine ve kuramlarına yolu açar.

4 J. Dumoncel, *L’effet Popper, Critique*, 12, 1984.

“Üç Dünya” kuramı

Dünya-1, “fizik dünyadır, taşların ağaçların, kimyanın ve biyolojinin dünyasıdır”.

Dünya-2, “duyguların dünyasıdır, korkunun, umudun, eyleme koyulmanın ve her türlü öznel deneyimin dünyasıdır”.

Dünya-3 ise, “insan zihninin dünyasıdır, düşüncelerin ve kuramların, ayrıca sanat yapıtlarının, ahlâk değerlerinin, toplumsal kurumların dünyasıdır”.

Yukarıdaki sıralama aynı zamanda bir süreklilik sırasıdır. Popper’a göre her şey, fizik dünyanın ilk hayvansal duyumlarından önce varolduğunu ve Dünya-3’ün ancak insan dilinin evrimiyle başladığını varsaymaktan geçiyor. Popper düşünme olgularını (veya düşünme süreçlerini) ve dilin nesnelleştirdiği düşünce içeriklerini dikkatle birbirinden ayırıyor. Düşünme olguları Dünya-2’ye aittir, yalnızca düşünce içerikleri Dünya-3’e aittir. Böylece Karl Popper’ın önemli düşüncelerinden birine geliyoruz. İnsan zihinsel üretimlerin sanatçısıdır, nasıl insanın kendi çocukları belli bir yaştan sonra kendinden ayrılıp özerk bir evrene katılma eğilimi gösterirlerse, bu da öyledir. Bu Dünya-3, Platoncu İdealar dünyasına ve Hegelci Tin dünyasına ancak görünüşte benzemektedir. Kuşkusuz, Dünya-3 tek tek her bireyin bilişsel etkinliğini aşmaktadır, ama onları değişmez bir biçimde de belirlememektedir. Nitekim insan, eleştirebilmek gibi olağanüstü bir yetiye sahiptir ve gerektiğinde Dünya-3’ü oluşturan kuramları düzeltebilmektedir.

“Saatler” ve “bulutlar”

Popper kendisinin gerekirci olmayan (indeterministe) evren kavramını ifade etmek için bu eğretilemeyi kullanıyor. “Saatler”, ilkece kapalı, düzenli, mutlak bir gerekirciliğin egemen olduğu fizik dizgelerini belirtmektedir. Buna karşı-

lık “bulutlar”, belirsizliğin egemen olduğu düzensiz parçacık kümelerini temsil etmektedir. Tüm “bulutların” potansiyel olarak “saatler” olduğunu söyleyen Newtoncu geleneği tersine çeviren Popper, “saatlerin” az çok “bulutlardan” ibaret olduğunu ve canlı varlıkların kaynağında, dengeli yapılarla rastlantıya bağlı devinimler topluluğunun karşılıklı ilişkilerinin bulunduğunu düşünmektedir. Daha temelde, kuramlar aracılığıyla onu kuşatan dünyayı gitgide daha ayrıntılı biçimde anlamaya çalışan insan ile, bu karmaşık, değişken ve en yetkin öndeyileri, tahminleri bile başarısız kılan dünya arasında hiç dinmeyen sürekli bir gerilim vardır. Burada, kozmolojiyle etik birleşmektedir. Bizim bilgimiz “yanılabilir” olduğundan dolayı dünyayla ilgili sorular açık kalmaktadır. Ve dünya esas olarak sonsuz olduğundan, insan özgürce karar verme olanağına sahiptir. Aslında Popper’da Sartreci bir yan da var. İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar ama yaptıkları tarihi bilmezler. İnsan özgürlüğü ve evrenin belirlenmezliği Popperci ontolojinin temelinde yer alır.

BİLİM VE LIBERALİZMİN DOĞAL YAKINLIĞI

Karl Popper'ın tercihini demokratik liberalizm için kullanması, kısmen durum ve koşullara bağlı bir tercihtir. Bu tercih bir yandan, Popper'ın bütüncü ve tarihsici (*historiciste*) felsefelerin düşünsel düzlemdeki başarılarından duyduğu hoşnutsuzluktan, diğer yandan da iki dünya savaşı arasında Avrupa toplumlarında totaliter veya otoriter devletlerin güçlenişinden duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır. Bu ikili deneyim, Popper'ın kapalı topluma yönelik eğilimlerden uzak durmasını sağlayacaktır.

Bununla birlikte Poppercı liberalizmi yalnızca siyasi ortamla ilgili bir seçime indirgemek eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu seçim, daha çok bilimsel söylemlerin üretilmesi ve işleyiş koşulları üzerine yoğun bir düşünmenin ürünüdür. K. Popper'ın izlediği yol, etik ve siyasi sonuçları bakımından sarsıcı yenilikler taşıyor olmasından çok, yöntemsel arayışlar bakımından etkileyicidir. Liberal kanaatlerini, duygusal heyecanlardan çok belirli bir bilim fikrinden almaktadır. Popper'a göre bilimsel etkinlikle liberal pratik arasında temel bir türdeşlik vardır. Her ikisi de ortak bir etikten kay-

naklanmakta, benzer yöntemlere başvurmakta ve birbirlerine yakın kurumları içermektedir. İşte düşüncesinin kökü burada yatmaktadır. Böylelikle düşünsel ilerlemesinin yönü daha iyi anlaşılır. Platon'a, Hegel'e ve Marx'a yönelik sert eleştirilerini içeren çalışmaları hariç tutulacak olursa siyaset felsefesi üzerine pek fazla bir şey söylememiştir. Buna karşılık, soruşturmalarının epistemolojik doğası tüm çalışmalarının en önemli belirleyicisi olmuştur.

Bilimle liberalizm arasında sürekli bir karşılıklılık kurmasına olanak veren genel bir oluşum, yöntembilim ve etik fikri K. Popper'ın eleştirel akılcılığının temelinde yer alır.

ELEŞTİREL AKILCILIĞIN KÖKLERİ

Popper'ın tüm yaşamı boyunca Eski Yunan'a duyduğu özel minnettarlığı ifade etmesinin mantığında, insan bilgisinin temelini "eleştirel aklın" yerleştirilmesi arzusu yatmaktadır. Popper'a göre "Eski Yunan, kuşkusuz daha başlarında olduğumuz temel bir devrimin kökeninde yer almaktadır".¹ Sokrates ve Perikles'in Eski Yunan'ı, eski mitoslar karşısında aldığı sorgulayıcı tavırla, "eleştirel geleneğe" yolu açmıştır; liberal felsefenin ve bilimsel gelişmenin iç içe geçtiği ilk topraktır burası. Böylelikle Popper'ın Hesiodos'la, Anaksimandros'la veya Demokritos'la, hatta "çağdaşlarımızdan biri gibi bir yer tutan" Platon'la yüzyılları nasıl kolaylıkla aşarak söylediği anlaşılıyor. Gerçekten de Popper, eleştirel düşüncenin Eski Yunanlılar tarafından geliştirilmesi ile birlikte, insanlığın kendi tarihine yeni bir sayfa açtığını düşünüyor: Sokrates öncesi felsefenin önünü açtığı Odysseus yolculuğu, türlü değişimlerle zamanımızda da devam ediyor. Bununla birlikte, Popper'ın işaret ettiği gibi, kişisel bir yorumdan çok yönetsel bir yeniden kur-

1 *La société ouverte (Açık Toplum ve Düşmanları)*, cilt 1, s. 143.

madan kaynaklanan eleştirel düşüncenin bu soykütüğünü incelemek gerekir.

It's a fact demeyi sever Popper. Ona göre modern akılcılığın doğuşunun nedensel bir açıklamasını verme çabası boşunadır; başka bir deyişle, 'bu biricik görüngü'yü bir olgu ve nedenler zincirinden çıkarmaya çalışmak boşunadır. Yunan mucizesinin varlığı yalnızca saptanabilir ve bundan hoşnutluk duyulabilir; Yunan mucizesi "uygarlığımızın şafağında yer alan açıklanamamış olgulardan birisidir". "Açık toplumun" ortaya çıkışı akılcı yoldan temellendirilemediğinden, aralarında zorunlu bağların da olmadığı bir öbek tarihsel, insansal, kültürel olguyu eleştirel akılcılığın ortaya çıkışına az ya da çok etki yapmış olgular olarak nitelendirmek olanaklıdır.

"Kabile toplumunun" dağılması

Popper'ın tüm tarih görüşü "kapalı toplum-açık toplum" çifti çevresinde ilişkililiyor. "Kabilecilikten, insancılığa (hümanizme) doğru ilk adımı atan Eski Yunanlılardı."²

"Kapalı toplum" veya "kabile toplumu" ve "açık toplum" kavramlarının, somut karşılıkları olan tarihsel nesnel olarak anlaşılmalıları gerekiyor; bunlar Weberci anlamda ideal tipler olarak anlaşılmalı, yani tarihsel gerçeklikten yola çıkarak bu gerçekliğin en tipik öğeleriyle yeniden kurulan kısmen ütopyik kurgular olarak. Bergson'dan ödünç alınan, ancak farklı bir anlamda kullanılan "kapalı toplum" kavramı, Popper'a ilk Yunan sitelerinin egemen yapısını belirtmek olanağı verdi. Bu ilk Yunan siteleri etnoloji veya antropolojinin incelediği "geleneksel" toplumlarla büyük ölçüde benzerlik gösteriyordu. Bunlar bir başkan çevresinde toplanmış, aynı inançlar ve dinsel törenlerle birleşmiş neredeyse bir ör-

2 *La société ouverte*, cilt I, s. 141.

nek küçük kabile topluluklarıdır. Ayrıca bu topluluklar toplumsal uzlaşmalarla doğal görüngüleri birbirinden ayırt edebilecek durumda değillerdi, çünkü bunları benzer şekilde doğaüstü ve büyüsel inançlara bağlıyorlardı.

Oysa, bu “organik topluluk” ağır ağır dağılmaktaydı. Popper açıklamasını “tarihsicileştirmekten” çekinmeden, kapalı toplumun ayrışmasının kökeninde az çok rastlantıya bağlı iki nesnel sürecin bir araya gelmesinin rol oynadığını belirtiyor. Birinci etken nüfusla ilgilidir ve geleneksel yönetici sınıfların istikrarını belirgin biçimde etkilemiştir. Ani nüfus artışı, bireysel istekleri çoğaltarak ve mevcut mülkiyetleri sarsarak şimdiye kadar iç bağlılığını sürdürmesini bilmiş egemen toplulukların bağrında fark edilmeyen çatlaklar meydana getirmiştir. Bu bakımdan Popper, Platon’un sosyolojik bilincini teslim ediyor. Platon geleneksel seçkinlerin zayıflamasının kabileciliğin bozulmasına katkıda bulunduğunu isabetle fark etmişti. Öte yandan belirleyici etken ticaretle ilgilidir: “Kapalı toplumun çöküşünün asıl nedeni, ticaretin gelişmesinde ve denizaşırı ilişkilerde aranmalıdır,” diyor Popper.³ Ticaret ve deniz, kentler arasındaki alışverişi arttırmış, Eski Yunan’ı dış kültürlerle açmış ve toplumsal katmanlaşmayı hızlandırarak kabileciliğin çöküşünü çabuklaştırmıştır.

“Büyük kuşak”ın ortaya çıkışı

Popperci tarihselcilik (*historisme*) belirli sınırları aşmamaktadır! Eğer Popper Yunan toplumuyla ilgili nesnel verileri bir araya topluyorsa, bunu Eski Yunan’ın doğrudan ya da dolaylı bir eleştirisi için yapmıyor. Yani burada da, ekonomik ve toplumsal çalkalanmaların ortaya çıkmasıyla, Popper’in “büyük kuşak” dediği ve ona göre “insanlık tari-

3 *La société ouverte*, cilt I, s. 145.